

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ФРАНКА (до 160-ти ліття від дня народження І.Франка)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 2 (36) 2016

УДК 821.161.2.09 Франко: 2-1

Блохин Д. Філософсько-релігійні погляди Івана Франка (До 160-ліття від дня народження І. Франка); 18 стор.; бібліографічних джерел – 13; мова – українська.

Анотація. На прикладі художніх творів розглянуто релігійно-філософський підхід Івана Франка до релігії і Церкви як головної складової ментальності української нації та висвітлено фальсифікацію радянських дослідників питання щодо атеїстичних поглядів І. Франка.

Ключові слова: філософсько-релігійні погляди, «Смерть Каїна», «Мойсей», Шевченко, Сковорода.

І.Франко – це частина історії нашої української землі, яка не так часто народжувала українських геніїв, а може, і часто, та вони її залишали. Україна повинна не забувати нашого українського сина, який після пророка Тараса Шевченка був найбільшим співцем Самостійної України, вільної соборної Держави. Він у своїй поезії „Розвивайся ти, високий дубе” (1883) пророкує, що „розпадуться пута віковії, тяжкії кайдани”, в які закута наша „славна мати Україна” і стане вона,

Щаслива і вільна,
Від Кубані аж до Сяну – річки
Одна, нероздільна.

Тому–то вороги України, хотіли обох очорнити перед віруючим українським народом, навішуючи на них ярлики атеїстів, безбожників і тим самим хотіли відвернути народ від славних Синів. Та правда завжди перемагає.

І.Франко у своїх поглядах на *релігію*, як і на суспільно-політичні відносини та літературні справи, пройшов значну еволюцію. У молоді роки, захопившись соціалістичними думками, Франко підпав під вплив матеріалістичних поглядів і, як згадував письменник Андрій Чайковський, „виявляв себе атеїстом, до того раз у розмові зо мною признався” [11, с. 35]. Це справило неабияке негативне враження на Франкового товариша, з яким у майбутньому він спілкувався.

З юнацьких віршів Франка, які протиставляють вірі – розум, найбільше обурював церковників вірш „Товаришам із тюрми” (1878) такими рядками:

Наша ціль – людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

З приводу цих слів багато писалося про Франкову безбожність і неморальність. Це було на руку тим, хто почепив йому ярлики, що він – «атеїст». Але якщо ми спокійно проаналізуємо ці рядки, то не такими страшними видаються вони навіть і для побожних грамотних людей. Адже ж Франко тут зовсім не відкидає віри і не виступає проти Церкви. А щодо „вільної любови”, то він проти того, що в Галичині часто дів-

чата з примусу батьків змушені були коритися і виходити заміж за багатих старих чоловіків чи з інших причин. Не забуваймо, що писав ці рядки Франко під впливом страшного удару, якого зазнав із причин свого арешту: батько його нареченої, Ольги, о.Рошкевич заборонив їй одружуватися з „кримінальником”. І хто тут більш моральний, Франко чи духівник?

От і вчепилися дослідники, затьмарюючи очі простому народові, що Франко – безбожник. Тож не годиться звинувачувати Франка за його „гріхи молодості”, що він їх спокутував сторицею. Та це ще не все. Вони почали публікувати матеріали з архіву, які спокійно «відпочивали», бо автор не бажав їх оприлюднювати. Ці речі почав публікувати акад. М.Возняк, і вони стали добрим матеріалом для пропаганди атеїзму в радянський час. Вони галасували, що Франко був до самої смерти ворогом віри і Церкви, зокрема католицької. Прикриваючи свою політику проти Унії і насильне скасування її в Галичині, вони цитували вірші і прозові виступи Франка щодо релігії. Зокрема, проти войовничого польського католицизму, який мав місце ще в ранньому періоді творчості, але це не давало ніяких підстав, щоб твердити, що Франко був ворогом релігії. У зрілому віці письменник ніколи не повертався до своїх помилок молодості. Він ніколи не був атеїстом, як його називали радянські дослідники, лише відкидав поняття державної релігії, бо така релігія пануючого класу стоїть на боці цього класу, а не бідного народу. Він вважав, що служителі релігії повинні жити за рахунок власної праці і добровільних датків; вивчення релігії повинно здійснюватися у вищих класах, учні яких уже здатні розуміти „велику філософію”. Франко писав у передмові до збірки „Мій Ізмарад”, датованій 15.11.1897 р.: „Жорстокі наші часи! Так багато недовір’я, ненависти, антагонізмів намножилось серед людей, що недовго ждати, а будемо мати, а властиво, вже маємо формальну релігію, основану на догмах ненависти та класової боротьби. Признаюся, я ніколи не належав до вірних тої релігії...” [12].

Основою суспільної організації Франко вважав Церкву в широкому значенні: вище і нижче

духовенства всіх вірних, які мали б уповні голос у вирішенні церковних справ адміністрацією. У праці „Іван Вишенський” (1895) він засуджує домагання І. Вишенського, щоб православні відділилися від католиків і уніятів, щоб порвали всілякі зв'язки з ними [5, с. 466]. Франко вважав, що завести такий стан було немислимо, бо це б „перемінило Русь із живого організму в якусь мумію, в секту закаменілих фанатиків [5, с.485].

Головною ідеєю цього твору є не особисте добро, щастя, а праця для добра рідного краю. І. Вишенський любив Україну, народ, але коли виникло питання: Бог чи Україна, він вибрав перше. Службу Богові він уявляв як повне відокремлення від цього світу в молитві, пості, в строгому аскетизмі. Але, пригадавши слова Христові, який сказав: „Хто рече: „Кохаю Бога”, а не порятує брата, той брехню на душу взяв», уявив собі, що й рай для нього пеклом стане, якщо він міг, а не порятував того брата. Після довгих вагань і сумнівів він вирішив покинути печеру, але посли вже далеко відпливли. Франко таких сумнівів не мав, він не думав про своє особисте щастя, коли народ потребує його допомоги. Тому Франко, кидаючи звинувачення Вишенському, мав на увазі всіх своїх земляків, які повинні віддати всі свої сили, всю свою працю на благо рідному краю, і це головна думка цієї поеми. Бо служіння Україні – це найкраща служба Богові – ось така християнська мораль.

А. Каспрук вважає, що в сьомому розділі Франкової праці „Іван Вишенський” звучить „антирелігійне спрямування поеми” [7, с.77]. З таким твердженням не можна погодитися. Після важких психічних уяв Вишенському здалося, що він обернувся в пилину, яка „загублена з порядку світа, що про неї всім байдуже, Богу, людям і чортам” [8, с.41]. Це був страшний сумнів, що закрався в його душу, а не вияв антирелігійного почуття Вишенського чи Франка. Це була та природна еволюція в душі героя, що шукає для себе застосування в боротьбі зі злом і насильством. Він не може себе заспокоїти: занесені вітром з України пелюстки вишневого цвіту зроджують у нього душевний неспокій, патріотичні почування, як у героя „Свшанзілля” – рідний полин.

Великий майстер духовних конфліктів, Франко весь час підсилює внутрішню боротьбу в душі Вишенського різними засобами, але він не хоче його роздвоїти й духовно зламати. Та все-таки Франко хоче, щоб суспільно-громадські тенденції перемогли. Образ Вишенського нагадує його власний. Це широко змальований психологічний образ, у якому Франко розгадав найскладніші риси психіки свого героя, давши волю своїй фантазії, розкрив його внутрішнє життя, всі душевні протиріччя. І нарешті у його героя перемогло шляхетське прагнення віддати себе рідному народові. І Франко знайшов вихід із складного становища: він

погоджує релігійно-аскетичні прагнення Вишенського з любов'ю до України.

Отже, Франко ніколи не вів війну проти Церкви чи проти релігії. Це підтверджує його брошура „Радикали і релігія” (1898): „Радикали ніколи не виступають і не виступали ані проти Бога, ані проти жодної основи правдивої релігійності. Протинно (навіпаки.-Д.Б.), до всіх людей ширю релігійних, а затим чесних і не фарисеїв, радикали мають глибоке пошанування, тим більше, що таких людей у наших часах небагато. Так само не виступали і не виступають радикали проти головних установ церковних, проти церковних тайн і обрядів... Ми видали війну на смерть темноті й отуманюванню народу... Але ми твердо переконані, що розум і освіта не суперечать релігії і правдивій релігійності, але протинно, мусять бути її головною основою. Темний, дурний і тупий чоловік не може бути правдиво релігійним” (ж. «Вільна Україна», зб.11, с.34-35).

І.Франко виступив в обороні українського греко-католицького духовенства, пишучи в польській пресі про його заслуги. За це гостро виступив проти нього М. Павлик у ж. „Народ”, закидаючи йому „попofільство”. Цей виступ сильно обурив навіть М. Драгоманова, який стояв на боці І.Франка (Див.: Листування М. Павлика і М. Драгоманова. – Т.VII, с.167). Він часто ставив у приклад галицьке духовенство наддніпрянському.

Галицьке духовенство його поважало, і не раз він був великим гостем у своїх духовних приятелів. І ніколи не відкидав релігійні погляди, умів слухати і шанувати переконання і думки інших. Франко ніколи не заперечував духовної сфери в людському житті, про що свідчить його гімн «Вічний революціонер» (1880), де він говорить про „дух, що тіло рве до бою”. Ще в юнацькому віці Франко написав вірш „Божеське в людськiм дусі”, звертаючись до Бога:

Коли Ти в світ слав рід людський,
Життя зробив борбою,
Свою Ти божеськість їм дав –
Дух, творчу силу із любовою

Людське серце гріх сплямив –
І роз'єднав людей з Тобою,
І помрачились в їх серцях
Та творчість духа із любовою.

Та стало світло по тьмі ночі,
Ти поєднав людей з собою,
Нове життя у світ живий влила
Знов творчість духа із любовою.

Дух наш і з Твого духа родом,
І вічно зв'язаний з Тобою,
А вічні огнива тії,

Лиш творчість духа із любовою

(Із студентського часоп. „Друг”, 1875, ч.23, 13.12.).

Франко глибоко розумів релігійну людину, її credo. Ось як він говорить устами цієї людини:

Єсть Бог і єсть Він Богом моїм!
Його я в серці своїм чую,
В Ньому я днюю, з Ним ночую,
Він береже мене, мов мати:
Що я роблю, Він мусить знати,
Що я роблю і що говорю.
Він в моїх радощах і горю,
Він в моїх думках, в моїх мріях
І моїх жалощах, надіях.
На нього я поклав надію,
І все, що дію, з Ним я дію;
Що мовлю – в Ньому кориниться,
Всіх моїх мислей Він криниця,
І кожний відрух серця мого
Почався в Нім і йде до Нього,

Доказом релігійності І.Франка є його поеми „Мойсей” і „Смерть Каїна”.

Зупинимося на аналізі поеми „Смерть Каїна” (1889). Деякі критики за життя поета, як і це дуже непереконливо робили радянські дослідники, доводили антирелігійний характер поеми, не вдаючись до вдумливого вивчення цього твору.

Над цією поемою Франко працював довго: задуми намітились ще в 1879 р., коли Франко переклав українською мовою поему „Каїн” лорда Байрона. Переклад йому вдался, хоч це не було легкою справою для натураліста Франка перекладати романтичну поему Байрона, і це було велике мистецтво праці поета.

Франко замислився над тими вічними проблемами, які підніс Байрон у своєму творі: могутнє гуманне чуття, закладене в поемі, світову скорботу, зумовлену усвідомленням обмеженості не лише людських знань, але й пізнавальних можливостей. Знання, наука не в силі принести людському родові справжнього щастя, ізольоване знання не дає відповіді на головні загадки буття, лише відсуває ці відповіді в глибину вічно непізнаного. Наука не в силі перемогти всі страждання, що випадають на долю людства, наука безсила усунути смерть і розкрити незбагненну її таємницю. Образ Каїна віддзеркалює в собі суспільне розчарування в раціоналізмові 18-го століття. Раціоналісти, французькі енциклопедисти, які проголошували всевладність людського розуму й обіцяли досягнення щастя і достатку людям на землі завдяки організації суспільства за допомогою розуму, скрахували у великій Французькій революції. Уже тоді стало цілком зрозуміло, що в суспільстві може щось відбуватися, що не цілком підлягає розуму. От у цьому розчаруванні в могутності людського розуму і з'явилась Байронова поема „Каїн” у 1821 році.

Але пронеслась нова хвиля раціоналізму в нових формах: антропософія Фейєрбаха, натуралізм Огюста Конта, матеріалізм Маркса й Енгельса, і знов раціоналізм опановує свідомість людей. І саме в 70-х роках І. Франко потрапив у цю хвилю нових захоплень матеріалістичних ідей, які приєднавши собі назву „наукового світогляду”. Це

була хвиля могутня, яка творила своїх „пророків”, „ідолів” і була аподиктична. Щоправда, тимчасова і обмежена заслуга марксизму була в тому, що він змусив провідні елементи суспільства застановитися над обмеженням негативів капіталізму та перемагати їх. І коли Франко був підхоплений цією хвилею в кінці 70-х років 19 ст., то в цьому нічого дивного немає. Дивним скоріше є те, що Франко раніше від інших своїх сучасників подолав нове модне захоплення, про що свідчить його переклад Байронового „Каїна”, бо Байрон уже розвінчав раціоналізм. Франко вже більше не повертається до перекладів марксистських праць. Причиною цього, як пише проф. Ю.Блохин, був „насамперед, розлад із галицьким суспільством, лояльним, інертним у думці, закостенілим у клясовій обмеженості, схильним до кастовості. Протест проти суспільних несправедливостей знайшов Франко у буряному Байроні свого відповідника, відділеного часовим простором шістьох проминулих десятиліть” [9, с.101-102]. Це лише був протест Байрона, але він ще не знав шляху до щастя, як і його персонаж Каїн, який упав у песемізм, загострив у собі злобу, призвів до братовбивства.

Байрон ставить питання про роль розуму дилемно: з одного боку він підносить роль розуму до абсолюту, а з іншого – неспроможність розумом досягнути все.

Франку значення людського розуму спочатку видається абсолютним: розум через пізнання матеріальної дійсності повинен дати відповідь на всі потреби і болі людини. Але це видавалось Франкові короткий час. Поема Байрона змусила його змінити свої матеріалістичні погляди: всевладність інтелекту, який не забезпечує щастя людині, посіяв сумніви.

Але розв'язати цю дилему Байрон не зумів, очевидно, він думав продовжити цю поему. Твір закінчується тим, що Каїн убиває свого брата, Ангел кладе йому на чоло тавро і каже: «Йди й живи, твої майбутні діла нехай не будуть такі, як це останнє». Така фраза вимагає продовження поеми, в якій мала б розв'язатися проблематика, намічена Байроном. Це завдання успішно виконав І.Франко. Його поема «Смерть Каїна» є релігійною легендою. Автор оперує в ній матеріалом неканонічним, тому тут відчутний релігійний настрій, загострюється сила чуттєвої віри. Своє завдання Франко розумів як неприховане розкриття тої душевної зміни, яка веде до відданої і вдячної віри у Бога. Назва поеми відповідає змістові. Каїн у ній справді вмирає. Поему написано тоді, коли Біблія ставала в центрі духових інтересів Франка, коли, студіюючи українські апокрифи, поринав він у релігійні настрої, плекані народною свідомістю.

Історія Каїна у Франковій поемі починається там, де вона переривається у Байрона. Приречений на вигнання, братовбивця блукає по світу, сповнений ненависті до роду людського і до всього світу. Привиди передсмертних судом його брата

Авеля переслідують його й не дають йому спокою. Він розумів, що всі від нього відійшли. Залишилась лише єдина дружина Ада, яка, немов та тінь, слідувала за ним і ніколи йому не дорікала; своєю любов'ю вона хотіла зігріти його серце. Каїн її відштовхував від себе, але вона знову і знову з'являлася і служила йому. Одного разу, втомлена, вона заснула і більше не прокинулася. Каїн вдруге в житті побачив смерть, її обличчя було сповнене нарешті повного спокою,

.....неначе просіяло,

Відмолоділо. Та сама любов

Що й за життя, й тепер на нім світилась, -

Та щезла туга і тривожні думи,

Немов все те, к чому душа її

Неслась і рвалась за життя – було

Осягнене тепер.

Уже цілком самотній і залишений, він пішов у безмежну пустелю. Та от він побачив удаліні, мов із кристалю, ніби із криги високі стіни, виступи і вежі. Він був мов уражений громом – перед ним з'явився образ раю, колись бачений у снах, місце всіх надій і страчених перспектив на щастя. Але думка не перестає працювати над загадкою людського щастя. Перед маєстатичною величчю він чується таким малим, і нікчемним, і нещасним. Своїми зусиллями пробує відвернути свій зір, гордо відкинути навіки заборонене й неварте його. Але душа ридає. Його єдине бажання – побачити рай, побачити бодай на момент втрачене людським родом і зрозуміти втрату.

На відміну від Байронового Каїна, Франків Каїн із своїх страждань викрешує не іскру, а ціле полум'я рішучої відваги – йти до неосягненого, до раю. Зір братовбивці бачить попереду високий шпиль гори, що ховається в небесній глибині. Напевне, звідти можна кинути погляд у рай.... Важка дорога до шпилью. Його душа, спрагла добра і щастя, загартовує волю, і він перемагає шалені труднощі. Франко цим хоче сказати: добро і щастя не є легким подарунком людині, що раптом, як Божа манна, падає з неба. Ці Божі дари здобуваються через душевне прагнення, через дію, напругу волі, подолання перешкод, через жертвоприношення, а не просто через розум, через який не все вдається зрозуміти і досягти, є щось вище. В можливостях людини є вибір між злом і добром. Але досягнення добра залежить від сили волі, активності людини. Каїн, хоч і злочинець, грішник, завдяки цьому безмежному бажанню, волі, втілених у дію, зумів глянути з гірського шпилью, здалека у рай.

Покинута рай людьми - сумний, навіть дерева і квіти з сумом хитаються на стеблах. Посередині раю – два найвищі дерева: Дерево знання, пишне, вкрите яскравими плодами, і Дерево життя, скромне, непоказне зі своїми плодами. Він знає про це з розповідей батька. Каїн бачив, як у пустинному раї постає рожева мла, а з неї зародилися легкі прозорі постаті. Це – люди, їх безліч, вони вибирають свій шлях і кидаються до цих Дерев.

Страшна картина приголомшує Каїна, він падає у знесиллі на землю. Бачене, немов камінь, лягло на його душу. Він тікає з гори і напружено думає. Каїн збагнув, що бачений рай – це символ людського змагання за щастя. Але він бачив наочно, що знання викликає бажання нових пошуків, але в ньому не можна знайти щастя. Значить, воно є ні добром, ні злом. Але Каїн бачив, як знання стає знаряддям зла, руїни й причиною смерті. А Дерево життя? Потвора під ним – це спокуса зовнішніх ефектів і блискучих задовольень. Вона веде також до загибелі. Значить, не поверхова насолода є змістом життя. Плід Дерева життя сповнював людей радістю і любов'ю, але розлучені люди хапають плоди з Дерева знання, кидаються на цих одинаків, катують їх і вбивають. Отже, не в матеріальних принадах, а в сердечній глибині, в якій є Бог, (про це говорив ще наш філософ Скворода), і в любові лежить абсолютне щастя. І.Франко пише:

Чуття, любов! Невже ж це так, о Боже?

Невже в тих двох словах малих лежить

Вся розгадка того, чого не дасть

Ні дерево знання, ні загадковий

Той звір не скаже? Бідні, бідні люди!

Чого до того дерева претесь?

Чого від того звіря ви ждете?

Погляньте в власне серце, а воно вам

Розкаже більше, ніж всі звірі можуть!

Чуття, любов! Та ми ж їх маємо в собі!

Могучий зарід їх у кожному серці

Живе - лиш виплекать, зростить його,

І розів'єсь! Значить і джерело

Життя ми маємо в собі, й не треба

Нам в рай тиснутись, щоб його дістати!

О, Боже мій! Невже це може бути!

Невже ж титільки жартував, як батько

З дітьми жартує, в той час як із раю

Нас виганяв, а сам у серце нам

Вложив той рай і дав нам дорогу?

„Отже, рай втрачає риси конкретності. Біблійний рай – це сповнений найбільшої мудрости символ. Справжній рай є завданням, поставленим від Бога перед людиною. Всі вольові зусилля людини мають бути сконцентровані на плеканні у своєму серці любові до всіх людей. Любов степенується вічно. Вона творча, бо через неї все будується і нічого не нищиться. Знання може бути вартістю, коли підпорядковане любові. Людина дістає від Бога в дар можливість вічного блаженства, що полягає в любові. Цей дар неплотський, він підноситься над плоттю, втілена в дію любов є безсмертям” [9, с.107].

Каїн скорився перед безмежною Мудрістю Божою. Він спішить до людських осель, щоб довести людям благодатну силу любові. Але тут його бачать чужим, вбивцею, і стріла Лемеха, одного з нащадків Каїна, пробиває стружене серце Каїна. Він умирає, але з полегшенням, легка усмішка осяє його обличчя.

І. Франко своїм твором дав відповідь на проблеми, що мучили Байрона, забезпечуючи глибоку відповідь універсальністю своєї поеми: розум і знання обмежені у пізнавальних можливостях, вони не спроможні принести справжнього щастя людині. Бог знаходиться в естві людини десь глибоко у серці. Поет толерує думки Г. Сковороди: «Царствие Божіє внутри нас. Щастіє в сердце, а сердце в любви, а любовь в законе Вечного» [10, с. 14]. Отже, тільки Бог – наше щастя: «Щастіє наш есть мир душевный, но сей мир ни к какому – либо веществу не причитається; оно не золото, ни серебро, ни дерево, ни огонь, ни вода, ни звезды, ни планеты» [10, с. 254]. Ось як близько перехрещуються релігійні погляди І. Франка з поглядами Г. Сковороди. Пізнати дійсну людину – це значить пізнати «Сина Божого або Христа». Так окреслюється ідеалістична основа світогляду І. Франка. В цій поемі він увійшов у новий стиль літератури – романтику, використовуючи по-своєму байронічну поетику. Він, як і Байрону своїй «Чайлд Гарольдовій мандрівці», показав, що хоч людина є найбільш організована істота, є одночасно і мізерна комашка, черв, що повзає в поросі. Так, у Франка-Кайн чується безсильним, нікчемною комашкою, червом, і в знесиленні падає в пустині. Він підійшов до стін раю:

Слабкий, дрібненький, як ота комашка!
Та ні, комашка ще щаслива! В неї
Є крила, їй піднятись можна вгору,
На верх стіни, заглянути у рай.... А йому,
Царю всіх тварей, дідичеві раю,
Йому не можна!

«Смерть Кайна» І. Франка – твір світової літератури.

Але найкращим свідоцтвом Франкової релігійності, віри в божественність людського духу і переваги його перед матерією є знаменита поема «Мойсей» (1905), яка розцінюється як ліро-епічна поема, але по суті є філософсько-психологічним образним трактатом на біблійну тему. У біблійних образах і ситуаціях, особливов смерті Мойсея, відображені власні Франкові переживання, страждання, боротьба з галицьким оточенням і самим собою. Але тут розкрито боротьбу героя за вищі ідеали й сутички його з представниками буденщини (Датан і Авірон), що своєю поверховою облесливістю перед несвідомим натовпом домагаються вигнання пророка з табору, що через «лакомство нещасне» вклоняються «чужим бога». Трагедію Мойсеєвого духа, а разом із тим і поетової душі на самоті художньо розгоронуто у XII–XVI розділах поеми. У вічній тиші при мерехтінні світла зірок відчувся болючий відгомін у власній душі. То дійсно трагедія пророка, і з ним І. Франка. У них брижить мука самого поета від тих довголітніх ворогувань між ним як носієм духовно-національних цінностей та «сивоголовими» «ботокудами», репрезентантами в поемі – Авіроном і Датаном. Але поет, після таких тяжких рефлексій з вірою вигу-

кус: «О, ні! Не самі сльози й зітхання тобі судились», прийде час і «...ти огненным видом, / Засяєш у народів вольних колі...».

За дослідженням Ю.Шереха, радянські дослідники-франкознавці хочуть бачити в поемі реакцію автора на революцію 1905 року. Ось як мислить Арсен Каспрук: «Ідейним поштовхом до написання поеми «Мойсей» були для Франка революційні події в Росії і Україні 1905 р» [7] і розв'язує «проблему народу і вождя». Він не зміг зрозуміти, чому Франко не заперечив логіки третьої спокуси Азазеля про нищість Палестини і про марність історії і не міг погодитися з бадьорим прологом, що кличе український народ до боротьби за здобуття своєї власної батьківщини від Бескиду до Кавказу.

За Кобилецьким, поема написана про «взаємини між героєм і народом». «Проблему проводу нації» і її розв'язання «у змислі ідеалізму і націоналізму» знайшов Чехович та ін.

Франко вибрав гебрейський народ, історія якого могутніми хвилями перекликається у віках, як символ українського народу. Але для того, щоб вивести Україну із занепаду, з рабства, потрібен був національний провідник [1, с.158-164]. Ця проблема ідеалу провідника показана в поемі І. Франка в образі Мойсея, який має велику, Богом дану силу і залізний характер, що розумом вищий і бачить далі від загалу, краще усвідомлює історичну необхідність для народу: не скніти, а рухатись вперед до поставленої мети. Мойсей мав дар до провідництва. Але поет підкреслює, що трагедія Мойсея корениться у відсталості народу, його низькій свідомості, зматеріалізованості, в пасивності. Все це використали лжепророки Датан і Авірон у своїх егоїстичних цілях. Вони підбурюють народ проти Мойсея, переконуючи, що він нібито хоче привести народ до руїни, вказуючи їм ілюзорну мету. Єврейська юрба, що після сорокарічного блукання по пустелі перестала слухати свого пророка і не хоче далі іти до обітваної землі Ханаан, промінявши своє поривання до кращого майбутнього на дрібні турботи:

М'ясо стад їх, і масло, і сир –
Це найкращая ласка.

І це символізує українське громадянство часу Франкового написання поеми. Датан і Авірон, що відвертають народ від Мойсеєвого шляху, символізують тих діячів-опортуністів, що кожен сміливий крок розглядають як злочин. Провідника Єгошуа, який після смерті Мойсея піднімає народ до дальшого походу, щоб виконати заповіт Єгови, даний Мойсею, символізує українську молодь, в яку так вірив Франко і яка, на його думку, завоює краще майбутнє своєму народу. Але знову між провідником і юрбою виникають розходження, причиною яких є те, що провідник – далекозорий, юрба – короткозора. Вона бачить лише те, що є, і не відважується сучасне віддати в жертву майбутнього, яке не може собі уявити, вона не піднялася

ще на таку висоту, на якій стоїть її провідник, юрба захоплюється матеріальними засобами. У цій боротьбі тимчасово перемагає юрба, вбиває клин у «я» провідника, що спричиняє сумнів його віри в майбутнє. Але автор показує, як поволі віра перемагає сумнів, і він духовно оживає. Сумнів триває в поемі доти, поки Мойсей, упавши на землю, закричав: «Одурив нас Єгова!». І за цей сумнів, недовіру до свого Бога пророка постигає кара: йому було тільки глянути на обіцяну землю Ханаан, але ніколи не вступити на неї. Далі Франко порушує проблему місця і ролі провідника в історії, взаємин між ним і народом, ролі людського духовного поступу, творчість праці як змісту життя народу і т. д. Про це написано у моїй праці [1, с.158-164]. Франко в момент найбільшої образи від свого народу, якого більше любив, ніж вірний пес свого господаря, свій сумнів носив довго, аж доки не вилився в «Пролозі» могутніми строфами до поеми:

.... та нам, знесиленим журбою,
Роздертим сумнівами, битим стидом, -
Не нам провадити тебе до бою!

Поема «Мойсей» є гімном безсмертної любові поета до свого народу, часом невдячного, егоїстичного, багатого на перевертнів. Тільки таким людям, як І. Франко і його попередник Т. Шевченко, треба завдячувати, що наш народ живе, незважаючи на удари, страшніші за напади монгольської навали XIII століття.

Українська нація одержала після Шевченкового «Заповіту» (1845), через 60 років, другий заповіт, Франкового «Мойсея», в якому розгорнута філософія історії людства і кожної людини зокрема. Геній Шевченка неперевершений, але українська література зробила великий поступ у Франковому «Мойсеї», вона стоїть на порозі українського «Фавста», вона стукає у двері, що ведуть до «Божественної комедії» Данте. І тут ми бачимо змагання майстра поетичного слова однієї доби, з майстром іншої доби. Франковий «Мойсей» завершує Шевченкову традицію психологією, підбудовуючи її філософією. Завдання обох поетів у тому, щоб нести народові, нації своє служіння і відданість, а тому література – це подвиг, пророцтво, візія, клич. Франко був захоплений своєю поемою, назвавши її «скромним даром весільним», яка присвячена генієві українського народу і його майбуттю. Син І.Франка, Тарас, згадує про батька, як вони, діти, вивчали поему напам'ять і дискутували про її біблійний зміст. А їхня сестра Анна запевняла, що Мойсей – це сам поет, батько. Отже, в цьому спогаді сина Франка схрещуються два погляди на поему: один – біографічний, а другий – історико-біблійний і літературний.

Багато вчених поему «Мойсей» бачать як філософсько-психологічний трактат, отожднюючи пророка Мойсея з Франком, Датана і Авірона - з людьми його покоління, що так жорстоко поборювали ідеї Франка, а Єгошуа - з молодістю генерацією, що виросла на його ідеях. Але найкращим

ключем до розшифрування поеми є життя самого поета, зокрема той період, коли він стояв у запеклій боротьбі з рідним «ботокудством», затхлою сторіччями відсталою Галичиною. Життя Франка не було устелене трояндами: його власне суспільство кидало йому під ноги якнайтяжчі колоди. Хоча доля Шевченка була набагато трагічнішою, вона була багата щасливішою: він ніс хрест, який поклав на його плечі найлютіший ворог українського народу, а Франко мусів гнутися під хрестом, покладеним на нього таки своїм, власним суспільством. Але за висловом М. Зерова, поема «Мойсей» - це «поема сумніву, але сумніву подоланого». Віра у «силу духа / І в день воскресний твого повстання», творить духовні вартості, робить людину – людиною, націю – нацією і дає зміст і сенс смерті. Так пояснює останній, двадцятий розділ поеми, поеми про «подолані сумніви (Зеров), поеми, що є «конденсацією духовної енергії народу, його кращих прагнень, а разом з тим його сумнівів і вагань» (О. Білецький). Із знанням і прийняттям смерті, того і єдиного, злиття з Єговою, росте любов до життя:

Бо життя – се клейнод, хіба ж є
Що дорожчого від нього? [2, XI роз.]

Франко дає зрозуміти, що здобуття самостійності не буде початком земного раю і кінцем усіх страждань, а тільки початком інших страждань, в яких ще не була Україна.

Поема «Мойсей» – це переплетення трьох аспектів – особистого, суспільного і релігійно-філософського, що підносить її на рівень світової літератури.

Висновки:

Отже, Франко не був ворогом ні релігії, ні Церкви, ні духовенства, а ворогом надживання релігії і Церкви у ворожих для народу цілях. Галицьке греко-католицьке духовенство, що у 70-90-х роках перебувало у більшості в московифільському таборі, характеризувалося антинародними поглядами й діями, і це не могло викликати в українському народному суспільстві ворожого до них ставлення.

З іншого боку, українська Церква була під владою Польщі, Австро-Угорської імперії, які теж недоброзичливо ставились до українства і до його Церкви. Саме проти такого становища і виступив І. Франко, можливо, трохи із перебільшенням у пориві своїх емоцій. Але з роками він позбувся цієї крайності. Правда, доводилося Франкові і пізніше критично ставитись до Святоюрської політики й полемізувати з Митрополитом А. Шептицьким, але Владика не наклав на нього анафема. Навпаки, він щиро шанував Франка, відвідував його вдома. Він вітав його у 1913 р. на урочистій академії у Львівському театрі з нагоди його ювілею, а в 1917 р. на прохання доньки Анни відслужив панахиду в костелі та зворушливими словами промовляв про його незабутні заслуги.

Необхідно об'єктивно і науково осмислити творчість І.Франка.

Література:

1. Тетеріна Д. Ідеал провідника. – Київ-Медокол, 2000.
2. Франко І. Мойсей. – Нью Йорк: УВАН у США, 1968.
3. Дорошенко В. Великий Каменяр // Л.-Н.-В., 1899. – Кн. 6.
4. Франко І. Твори. – Київ, 1956. – Том. 19.
5. Франко І. Одвертий лист до галицької молоді // Л.-Н.-В. – Львів. – Кн. 4.
6. Франко. І. Іван Вишенський і його праці. – Львів, 1895.
7. Каспрук. А. Філософські поеми Івана Франка. – Київ, 1965.
8. Франко І. Іван Вишенський. – Київ, 1955.
9. Бойко Юрій. Вибрані праці. – Київ-Медокол, 1992.
10. Сковорода Г. Твори: в 2-х томах / Упор. О.І. Білецький. – Київ: Дніпро, 1961.
11. Чайковський А. Спомини про Франко. – Львів, 1926.
12. Франко І. Мій Измаргад. – Львів, 1897.
13. Багалій Д. Іван Франко як науковий діяч // Україна. – Київ, 1926. – Кн.6.

Дарья Блохин

ФИЛОСОФСКО-РЕЛИГИОЗНЫЕ ВЗГЛЯДЫ ИВАНА ФРАНКО

(к 160-летию со дня рождения И. Франко)

Аннотация. На примере художественных произведений рассмотрен религиозно-философский подход Ивана Франко к религии и Церкви как главной составляющей ментальности украинской нации и освещены фальсификации советских исследователей в вопросе об атеистических взглядах И. Франко.

Ключевые слова: философско-религиозные взгляды, «Каин», «Моисей», Шевченко, Сковорода.

Daryna Blokhyn

PHILOSOPHICAL AND RELIGIOUS VIEWS OF IVAN FRANKO

(To the 160 anniversary of the birth of I. Franko)

Summary: The article deals with religious and philosophical approach of Ivan Franko, on the example of some of his works, to religion and Church as the main component of mentality of the Ukrainian nation also it is highlighted falsifications of the Soviet researchers about atheistic views of Franko.

Key words: philosophical and religious views, 'Kain', 'Moisei', Shevchenko, Skovoroda.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2016 р.

© *Дарина Блохин* – п. акад. АН ВШУ, член-кор. УВАН в Нью Йорку, проф., д-р, Президент "Німецько-Українського Наукового Об'єднання ім. проф. Ю. Блохина", голова фонду й архіву-музею ім. родини Юрія і Дарини Блохин при Переяслав-Хмельницькому університеті ім. Г. Сковороди.